

Тема козаччини в ліриці М.Чернявського: еволюція поглядів // Література й історія: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (11–12 жовтня 2018 р.). Запоріжжя: ЗНУ, 2018. С. 82–84.

Корівчак Л.Д.
кандидат філологічних наук
Херсонський державний університет

ТЕМА КОЗАЧЧИНИ В ЛІРИЦІ М.ЧЕРНЯВСЬКОГО: ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ

На початку ХХ ст. нагальною потребою суспільства постало вивчення досвіду минулих поколінь. Це давало змогу пізнати глибше людину як суб'єкт, що є носієм універсальної структури свідомості. Показ психологічної кризи індивіда на тлі патріотичної ідеї – характерна риса української лірики кінця ХІХ – перших десятиріч ХХ ст. Історичний національний прогрес у цей час осмислюється “в аспекті культуротворчому на основі феноменологічно-перспекціоналістського мислення” [1, с. 95].

М.Ф.Чернявський прагнув з'ясувати причини руйнацій та національних утисків, яких зазнала Україна від доби Козаччини до 20-х років ХХ ст. й активізувати національне самоозначення.

Як зазначає М.Коновалова, “у літературі ХІХ і ХХ століть художня розробка теми козацьких звичаїв завжди наштовхувалася на певні труднощі, які не давали можливості українським митцям висловити найзаповітніші думки про автономію України, представити Гетьманщину як гідний уваги зразок політичного устрою. До того ж тема козацького минулого України мала і внутрішні суперечності. Це надто складний та неоднозначний погляд на ті чи інші великі масиви української історії, на тих чи інших історичних діячів, пов'язаних з боротьбою за незалежність України...” [2, с. 5].

Дослідники неоднозначно оцінили твори митця про часи Козаччини. За спостереженням Яра Славутича, “пробував Чернявський писати на історичні теми, але без заглиблення в давні часи. Непогане враження справляє “Чаша Святослава” – тут подано дуже добру інформацію й запевно славу полеглому. Однак вірші на гетьмансько-козацькі теми слабкуваті” [4, с. 59].

Схвальними були рецепції В.Костенка, І.Немченка, Н.Чухонцевої.

Оцінка М.Чернявським подій давньої історії зазнала еволюції. Для ранньої лірики характерне романтичне сприйняття періодів Козаччини, Гетьманату. В цей час світогляд митця формувався під впливом поезії Т.Шевченка та усної народної творчості. Головним героєм у ранніх творах на історичну тематику постає козак.

У вірші “Січ” (1887) М.Чернявський зобразив козацтво організованою військовою силою, яка нещадно бореться з іноземними загарбниками, що всіляко завдають різноманітних утисків українцям. Пріоритетним для запорожців є здобуття “рівності і волі” для свого народу. Поет створив Запорозжя як ідеальну спільноту: “Тут нема панів і хлопів / І катів немає, / І

неправда, панська мати, / В Січ не заглядає” [5, с. 51]. Триєдиний образ Запорозжя-Хортиця-Січ постає в поезії не тільки як одна із сторінок історії на Україні, а прирівнюється до символу справедливості, суду над ворогами.

Героїкою визвольної боротьби пройнята поема М.Чернявського “Козаки” (1888), де зображено морський похід запорозьких козаків проти турків. Поет традиційно зобразив козаків сміливими, хоробрими, відчайдушними. Подібно до творів усної народної творчості митець персоніфікує природу. Образи моря, вітру всіляко сприяють успіхові козаків, постають незмінними супутниками їхніх походів на турків.

За допомогою засобу контрасту М.Чернявський відтворив на тлі краси й барвистості природи півдня тяжку долю бранців, які подумки линуть на рідні простори. Описи виснажливої рабської праці, зневажливого ставлення турків увиразнюються звуками невільничої пісні, що звучить серед ночі. Використавши з усної народної творчості пісню невільника, опис його життя, поет психологічно поглибив зображення бранців, їх прагнення потрапити на рідну землю, оспівав героїчну боротьбу козаків за визволення своїх побратимів.

Динамічно зображує митець картину бою козаків з турками. Згідно з народною традицією, бій постає у формі гуляння, на якому козаки у вправності й силі не знають собі рівних, їхні вчинки гіперболізуються. Визволення невільників автор змалював як священний обов'язок козаків.

Характеризуючи вірші М.Чернявського на історичну тематику, В.Костенко писав: “Образи і картини, створені поетом в цих творах, мали актуальне значення і були прогресивним явищем в тогочасній українській літературі. Використовуючи мотиви і сюжети народних пісень і дум, Микола Чернявський ніколи не повторював їх, а поглиблював, розвивав, створюючи оригінальні художні твори, пройняті романтикою визволення, пафосом героїчної боротьби народу” [3, с. 139].

Поступово романтичне бачення історії письменником трансформується в неоромантизм у циклі “Поминки”. Об'єднавши досить віддалені у часі створення поезії, написані упродовж 1897-1910 років, автор прагнув показати незмінність своєї позиції щодо оцінки подій минулого і шляхів розвитку майбутнього.

Композиційно цикл складається з “Прологу”, 14 поезій та епілогу, яким є вірш “Батуринська весна”.

У “Пролозі” відтворено роздуми ліричного героя про долю України. Відірваність сучасників від руху історії, зневіру їх у щасливому майбутньому України поет розкрив через картину поминань. Стимул до того, щоб справити інакші “поминки”, які актуалізували б героїчні традиції, автор убачає у ствердженні зв'язку із минулим. Життєдайним джерелом для України М.Чернявський визнає дух минулого. Оберегом цього минулого для поета є образ степу – місце, що таїть у собі історію козацтва.

Події часів Запорозької Січі поет осмислив в неоромантичному плані. У полі зору митця постає не перебіг історичних подій, а індивідуальність українця.

У легенді “Савур-могила” М.Чернявський розкрив тему вічності пам’яті про шляхетність істинного проводиря народу. Науковці наводять різні версії щодо власника імені Саур: так звали козака, що сповістив про напад татар; Клим Саур – український Робін Гуд, який відбирав у панів статки і віддавав їх біднякам; як узагальнена назва народу. Усі запропоновані дослідниками версії походження назви Савур-могили об’єднує те, що людина, яка носила це ім’я була героєм для свого народу, змогла достойно віддати своє життя у боротьбі з ворогами. У творі М.Чернявського стосунки народу і його проводиря сприймаються не як конкретні історичні події і їх учасники, а як першодії і праобрази. Поет художньо реалізував неоромантичну модель поведінки для майбутніх народних ватажків, інтелігенції.

У вірші “Ушкали” митець розкрив психологію людини – вільного кочівника. Ушкали – це прадавній символ вільнолюбства, безстрашності кочівника. Поет навмисне акцентує увагу на стародавній назві племені. Саме завдяки надзвичайній відвазі ушкалів, єдності всіх членів цей народ продовжує існувати.

Низка віршів у циклі присвячена прославленню гетьманів (Богдана Хмельницького, Петра Дорошенка, Івана Мазепи). Митець прагне пробудити в сучасників відчуття національної ідентичності. У жанрі поетичного оповідання М.Чернявський відтворив їхні перемоги і поразки.

Не оминув увагою поет і запруданців. У вірші “Іванець Брюховецький” автор висміяв егоїзм гетьмана, його лицемірство. Він порівнює Брюховецького з гадом, називає зрадником, іронічно вживає зменшено-пестливу форму – Іванець.

М.Чернявський належить до тих митців, що гідно оцінили діяльність Мазепи. Вже саме звернення до постаті цього гетьмана, якого від часів Петра I оголошено зрадником і в церквах проголошували анафему, вказує на сміливість поета, його прагнення донести українцям справжні імена патріотів.

У вірші “Полтавські втікачі” образ Мазепи “саморозкривається” у монологах, що надає йому психологічної глибини. Не зважаючи на поразку, Мазепа у М.Чернявського постає непідвладним тиску обставин. Заклик українського гетьмана до нових діл звучить як вияв нескореності та віри у майбутнє України. І.Мазепу поет змалював освіченим, талановитим гетьманом-патріотом, який прагнув здобути незалежність України.

Новаторський характер циклу “Поминки” посилюють засоби психологізму. Автор прагнув акцентувати увагу на поведінці, вчинках героїв, реакції на ту чи іншу подію. Такий “активний історизм” (Н.Чухонцева), як риса неоромантизму, був спрямований на відродження й посилення патріотизму в сучасників, посилення відчуття відповідальності за вчинки.

Список використаних джерел:

1. Гундорова Т. Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація. Львів: Літопис, 1997. 297 с.

2. Коновалова М. М. Гетьман Мазепа у фольклорі і літературі: дис. ... кандидата філол. наук: 10.01.01. Донецьк, 2001. 190 с.
3. Костенко В. На шляхах велелюдних : Літературно-критичний нарис про життя і поетичну творчість Миколи Чернявського. Донецьк: Донбас, 1964. 251 с.
4. Славутич Яр. Розстріляна муза. К.: Либідь, 1990. 184с.
5. Чернявський М. Твори: У 10 т. Харків: Рух, 1928. Т. 6. Кн. 1. 320 с.